

Seat No. : _____

TB-119

April-2013

M.A. Sem. – IV

Sanskrit

(509EA) Indian Philosophy-I

अणुभाष्य त्रिसूत्री / पातञ्जलयोगसूत्र

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 70

१. (अ) नीचेनाभांथी कोर्षपशु भे गद्यभंड आवश्यक विवरण आपी सभशुचो :

७

(१) न वेदार्थज्ञानमात्राय विचारः किन्तु ब्रह्मज्ञानाय, तस्य चात्मरूपत्वात्तस्य चाविद्यावच्छिन्नत्वात् देहात्मभावदृढप्रतीतेस्तदतिरिक्तस्य ब्रह्मणोऽभावान्न वेद मात्रादसम्भावना विपरीत भावना निवर्तकं ज्ञानमुत्पद्यते । प्रत्युत देहात्मभावदृढ प्रतीतेः श्रुतेरुपचरितार्थत्वं स्तुतित्वं वा कल्पयिष्यतीति । मैवम् ।

अलौकिको हि वेदार्थो न युक्तया प्रतिपद्यते ।

तपसा वेदयुक्तया तु प्रसादात् परमात्मनः ॥

न हि स्वबुद्धया वेदार्थं परिकल्प्य तदर्थं विचारः कर्तुंशक्यः । ब्रह्म पुनर्यादृशं वेदान्तेषु अवगतं तादृशमेव मन्तव्यम् ।

(२) किञ्च, वेदान्ताः किं वेदशेषा वेदा वा । नाद्यः अनुपयोगात् । अनारभ्याधीतत्वेन तदुपयोगित्वे पूर्वकाण्डविचारेणैव गतार्थत्वं विद्या प्रवेशश्च । न द्वितीयः यज्ञाप्रतिपादनात् मन्त्रब्राह्मणत्वाभावाच्च । तस्माद्देवदोषरा वेदान्ता इति तेषां किं स्यादिति चेत्, मैवं, अस्ति तावद्देवत्वमध्ययनादिभ्यः स्मरणाच्च । प्रमाणञ्च सर्वोऽपि वेदः स्वार्थे । स च न यज्ञश्चेद् ब्रह्म भवतु । नैचतावता अवदेत्वमतिप्रसङ्गात् । शक्यतेह्यहिनहोत्रादीनामन्यतरदनन्तर्भाव्य तथा वक्तुम् । तस्मात् ब्रह्मापि प्रतिपादयन्तो वेदान्ता वेदत्वं न व्यभिचरन्तीति । मन्त्रब्राह्मणरूपत्वं चोत्पश्यामः । ऋग्वेदमन्त्रः । ब्रह्मप्रतिपादकं ब्राह्मणम् तच्छेषाः सृष्ट्यादिप्रतिपादकाः । यद्यपि न विधीयते तथापि तादृशमेव ज्ञानं फलार्थेति युक्तमुत्पश्यामः । पूर्ववैलक्षण्यन्तु भूषणाय ।

(३) ननु कारणत्वमेवास्तु ब्रह्मणः, किं समवायिकारणत्वेन । विकृतत्वञ्च स्यात् । अनर्थरूपत्वेन कार्यस्यायुक्तता च, तस्मादनारम्भणीयमेवैतत्सूत्रमिति चेत्, मैवं, सर्वोपनिषत्समाधानार्थं प्रवृत्तः सूत्रकारः । तद्यदि ब्रह्मणः समवायित्वं न ब्रूयात् भूयानुपनिषद्भागो एवमादीनि वाक्यानि स्वार्थे बाधितानि भवेयुः । नन्वेवं निःसन्दिग्धत्वात् कथं सूत्रं प्रवृत्तिः ? उच्यते । अस्थूलादिवाक्यान्यपि सन्ति सर्वत्र प्रपञ्चतद्धर्म वैलक्षण्य प्रतिपादकानि । ततो न्योन्यविरोधे नैकस्य मुख्यार्थबाधो वक्तव्यः । तत्र स्वरूपापेक्षया कार्यस्व गौणत्वात् प्रपञ्चरूपप्रतिपादकानामेव कश्चित् कल्पयेत् । तन्माभूदिति जन्मादिसूत्रवत् समन्वयसूत्रमपि सूत्रितवान् ।

- (બ) માંગ્યા પ્રમાણે કરો : (ગમે તે બે) ૪
- (૧) અણુભાષ્યના આધારે અતઃ શબ્દનો અર્થ સમજાવો.
- (૨) ‘સ્થૂળાખનનવત્’ શબ્દને સમજાવો.
- (૩) ‘સામાનાધિકરણ્ય’ શબ્દ સમજાવો.
- (૪) ‘જન્માદિ’ શબ્દ સમજાવો.
- (ક) નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો : ૩
- (૧) અધમ પાઠકો કયા કયા છે ?
- (૨) છ વેદાંગોના નામ જણાવો.
- (૩) સામાન્ય ન્યાય એટલે શું ?
૨. (અ) બ્રહ્મસૂત્રના પ્રથમ સૂત્રનો સાર અણુભાષ્યમ્ને આધારે આપો. ૭
- અથવા**
- શુદ્ધાદ્વૈત મતાનુસાર જન્માધ્યાધિકરણમ્ને સમજાવો.
- (બ) શુદ્ધાદ્વૈત અનુસાર બ્રહ્મનું લક્ષણ સમજાવો. ૪
- અથવા**
- અણુભાષ્યમ્ને આધારે ‘સમન્વયાત્ સમ્યગનુવૃત્તત્વાત્’ સમજાવો.
- (ક) નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો : ૩
- (૧) સાધનચતુષ્ટયના નામ જણાવો.
- (૨) અર્થાન્તરોપક્રમ એટલે શું ?
- (૩) સૂત્રનું લક્ષણ / સૂત્રની વ્યાખ્યા આપો.
૩. (અ) વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો વિશે નોંધ લખો. ૭
- અથવા**
- પુષ્ટિમાર્ગના વિકાસનું શ્રેય કોને જાય છે ? તેમના વંશજો વિશે માહિતી આપો.
- (બ) ગમે તે એક વિશે વિસ્તૃત નોંધ લખો : ૪
- (૧) વલ્લભાચાર્યજીનું જીવન.
- (૨) વલ્લભાચાર્યજીની કૃતિઓ.
- (ક) નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો : ૩
- (૧) અણુ શબ્દનો અર્થ સમજાવો.
- (૨) અણુભાષ્યના કોઈપણ બે ટીકાકારોના નામ આપો.
- (૩) ૧૩મી સદીમાં વલ્લભાચાર્યજી સાથે બીજા કયા આચાર્યો થઈ ગયા ?

૪. (અ) નીચેનામાંથી કોઈપણ બે ગદ્યખંડ સમજાવો : ૭
- (૧) તદેવ રજોલેશમલાપેતં સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠં સત્ત્વપુરુષાન્યતાખ્યાતિમાત્રં ધર્મમેઘધ્યાનોપગં ભવતિ । તત્પરં પ્રસંખ્યાનમિત્યાચક્ષતે ધ્યાયિનઃ । ચિત્તિશક્તિરપરિણામિન્યપ્રતિસંક્રમા દર્શિતવિષયા શુદ્ધા ચાનન્તા ચ, સત્ત્વગુણા ત્મિકા ચેયમતો વિપરીતા વિવેકખ્યાતિરિતિ । અતસ્તસ્યાં વિરક્તં ચિત્તં તામપિ ખ્યાતિં નિરુણદ્ધિ । તદવસ્થં સંસ્કારોપગં ભવતિ । સ નિર્બીજઃ સમાધિઃ । ન તત્ર કિઞ્ચિત્ સંપ્રજ્ઞાયત ઇત્યસંપ્રજ્ઞાતઃ ।
- (૨) સા ચ સંપ્રબોધે પ્રત્યવમર્શાત્પ્રત્યય વિશેષઃ । કથમ્, સુખમહમસ્વાપ્સમ્ પ્રસન્નં મે મનઃ પ્રજ્ઞાં મે વિશારદીકરોતિ । દુઃખમહમસ્વાપ્સં સ્ત્યાનં મે મનો ભ્રમત્યનવસ્થિતમ્ । ગાઢં મૂઢોઽહમસ્વાપ્સમ્ ગુરુણ મે ગાત્રાણિ ક્લાન્તં મે ચિત્તમ્ અલસં મુષિતમિવ તિષ્ઠતીતિ । સખલ્વયં પ્રબુદ્ધસ્ય પ્રત્યવમર્શો ન સ્યાદસતિ પ્રત્યયાનુભવે । તદાશ્રિતાઃ સ્મૃતયશ્ચ તદ્વિષયા ન સ્યુઃ । તસ્માત્પ્રત્યયવિશેષો નિદ્રા । સા ચ સમાધાવિતરપ્રત્યયવન્નિરોદ્ધવ્યેતિ ।
- (૩) દુઃખ માધ્યાત્મિકમાધિ ભૌતિકમાધિદૈવિકં ચ । યેનાભિહતાઃ પ્રાણિનસ્તદુપધાતાય પ્રયતન્તે તદદુઃખમ્ । દૌર્મનસ્યમિચ્છાવિધાતાચ્યેતસઃ ક્ષોભઃ યદ્દુઃખાન્યેજયતિ કન્યયપતિ તદ્દુઃખમે જયત્વમ્ । પ્રાણો યદ્ બાહ્યં વાયુમાચામતિ સ શ્વાસઃ । યત્કૌષ્ઠ્યં વાયું નિઃસારયતિ સ પ્રશ્વાસઃ । એતે વિક્ષેપ સહભુવો વિક્ષિપ્તચિત્તસ્યૈતે ભવન્તિ । સમાહિતચિત્તસ્યૈતે ન ભવન્તિ ।
- (બ) યોગશબ્દનો અર્થ સમજાવી પાંચ ચિત્તવૃત્તિઓ વિશે નોંધ લખો. ૪
- અથવા**
- ‘સ્મૃતિપરિશુદ્ધૌ સ્વરૂપશૂન્યેવાર્થમાત્રનિર્ભાસા નિર્વિતર્કા ।’ સૂત્ર સમજાવો.
- (ક) નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો : ૩
- (૧) અથ યોગાનુશાસનમ્ માં અથ શબ્દ કયા અર્થમાં વપરાયો છે ?
- (૨) ચિત્તની વૃત્તિઓના નિરોધને શું કહેવાય છે ?
- (૩) સ્મૃતિવૃત્તિ એટલે શું ?
૫. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યમાં જવાબ આપો : ૧૪
- (૧) ‘વિપર્યયવૃત્તિ’ એટલે શું ?
- (૨) સમાધિપાદ માં કેટલા સૂત્ર છે ? કયા સૂત્ર પર વ્યાસ ભાષ્ય નથી ?
- (૩) અસંપ્રજ્ઞાતયોગ એટલે શું ?
- (૪) ‘ખ્યાતિ’ વિશે વલ્લભાચાર્યજીનો મત દર્શાવો.
- (૫) શુદ્ધદ્વૈત શબ્દને સમજાવો.
- (૬) શુદ્ધદ્વૈત કયા પ્રમાણોને સ્વીકારે છે ?
- (૭) બ્રહ્મનું વિરુદ્ધ ધર્માશ્રયત્વ એટલે શું ? તે સમજવા માટે બ્રહ્મના કયા ત્રણ સ્વરૂપનો વિચાર કરવો જોઈએ ?

Seat No. : _____

TB-119

April-2013
M.A. Sem. – IV

Sanskrit

(509EB) Alankar Shastra-I

(काव्यादर्शः - परिच्छेदो - १.१-१०३, २.१-९६)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 70

सूचना : (१) जमणी भाजु दशावेल अंक गुण सूचवे छे.
(२) प्रश्नपत्रमां आपेलो प्रश्नक्रमांक ज उत्तरवलीमां लपो.

१. (अ) नीयेनामांथी गमे ते भे पंक्तिनुं तात्पर्य स्पष्ट करो : ७
(१) शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली ।
(२) तत्कथाख्यायिकेत्येका जातिः संज्ञाद्वयाङ्कता ।
(३) ओजः समासभूयस्त्वमेतद् गद्यस्य जीवितम् ।
(४) एषां विपर्ययः प्रायो लक्ष्यते गौडवर्त्मनि ।
- (ब) नीयेनामांथी गमे ते भे पंक्तिनुं तात्पर्य स्पष्ट करो : ७
(१) काव्यशोभाकरान् धर्मान् अलङ्कारान् प्रचक्षते ।
(२) उपमेव तिरोभूतभेदा रूपकमुच्यते ।
(३) स्वभावोक्तिश्च जातिश्चेत्याद्या सालङ्कृतिः..... ।
(४) काश्चिन्मार्गाविभागार्थमुक्ताः प्रागप्यलङ्क्रयाः ।
२. नीयेना विशे नोध लपो : १४
(१) मडाकाव्यनां लक्षणो
(२) काव्यहेतु
अथवा
दंडीअे आपेल विविध काव्यप्रभेदो विशे नोध लपो.
३. दंडीअे आपेल उपमाभेदोनो नामनिर्देश करी कोठपण यार उपमाभेदोनां लक्षण तथा उदाहरण आपो. १४
अथवा
दंडीअे निरूपेण रूपकभेदो जणावो तथा कोठपण यार रूपकभेदोना लक्षण तथा उदाहरण आपो.
४. रीतिरात्मा काव्यस्य - कडेनार आचार्यनुं नाम आपी, काव्यशास्त्र क्षेत्रे तेमना स्थान ने प्रदान अंगे नोध लपो. १४
अथवा
आनंदवर्धनना पूर्वाचार्योमां संभवतः प्रथम आचार्य कोण छे ते जणावी काव्यशास्त्रक्षेत्रे तेमना प्रदानने भूलवो.

૫. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

૧૪

- (૧) કાવ્યાદર્શની મંગલકારિકામાં કોની સ્તુતિ છે ?
- (૨) મહાકાવ્યનો આરંભ કઈ કઈ રીતે થતો હોય છે ?
- (૩) મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતના દૃષ્ટાંતરૂપે દંડી કયો ગ્રંથ નિર્દેશે છે ?
- (૪) દંડીએ કુલ કેટલા ગુણ આપ્યા છે ?
- (૫) દંડીએ રીતિ માટે કયો શબ્દ પ્રયોજ્યો છે તે જણાવી તેના પ્રકાર નિર્દેશો.
- (૬) દંડી કયા ગુણને કાવ્ય સર્વસ્વરૂપ માને છે ?
- (૭) દંડીએ કુલ કેટલા અલંકારો આપ્યો છે ?
- (૮) આચાર્ય રુદ્રટના ગ્રંથનું નામ આપો.
- (૯) આચાર્ય દંડી ભારતના કયા પ્રાંતમાં થઈ ગયા હોવાનું મનાય છે ?
- (૧૦) આનંદવર્ધનના પૂર્વાચાર્યો પૈકી કયા આચાર્યે એક અન્ય પૂર્વાચાર્યના ગ્રંથ ઉપર ટીકા લખી છે ?
કર્તા અને કૃતિ બંનેના નામ આપો.
- (૧૧) દંડીને મતે પદ્યરચના કોને કહેવાય ? તેના પ્રકાર કેટલાં ?
- (૧૨) ભાષાની દૃષ્ટિએ સાહિત્ય કેટલા પ્રકારનું છે ?
- (૧૩) વિદ્યા ધનમિવ અર્જિતા । એ ઉદાહરણ દંડીએ કયા સંદર્ભમાં આપ્યું છે ?
- (૧૪) સારી રીતે પ્રયોજાયેલ વાણીને દંડી કોની સાથે સરખાવે છે ?

